

Agnieszka Stec

Recenzowana książka:

Konrad Świder, *Rosyjska świadomość geopolityczna a Ukraina i Białoruś (po rozpadzie Związku Radzieckiego)*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015, ss. 382.

Na polskim rynku książki naukowej ukazała się interesująca monografia autorstwa pracownika naukowego Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk – dr. Konrada Świdra, zatytułowana *Rosyjska świadomość geopolityczna a Ukraina i Białoruś (po rozpadzie Związku Radzieckiego)*. Jest to już trzecia publikacja tego autora, po *Ewolucji elity władzy w Związku Radzieckim i Rosji w kontekście przemian ideowych, politycznych, społecznych i ekonomicznych*¹ oraz – przygotowanej we współautorstwie – *Współczesnej Ukrainie – trwałość czy rozpad?*². Wymienione książki zostały wydane w ciągu ostatnich trzech lat, a ich tematyka oscyluje wokół dziejów politycznych Europy Wschodniej od końcowego etapu istnienia Związku Radzieckiego do współczesności, ze wskazaniem na Rosję Radziecką, a następnie Rosję Jelcyńską i Putinowską jako podmiot mający ambicje odgrywania roli wiodącej i kreującej politykę w tej części świata. Autor zwraca uwagę również na dynamikę zmian geopolitycznych w regionie oraz próbuje określić ich przyczyny, źródła ideowe i konsekwencje. Konrad Świder jest autorem także wielu ciekawych artykułów poświęconych wspomnianej tematyce oraz propagatorem wiedzy o Rosji i krajach

- 1 K. Świder, *Ewolucja elity władzy w Związku Radzieckim i Rosji w kontekście przemian ideowych, politycznych, społecznych i ekonomicznych*, ISP PAN, Warszawa 2013.
- 2 K. Świder, A. Stec, T.Z. Leszczyński (red.), *Współczesna Ukraina – trwałość czy rozpad?*, PTG, Warszawa–Kraków 2015.

Europy Wschodniej, przede wszystkim zaś popularyzatorem wiedzy o geopolityce i rosyjskiej myśli geopolitycznej.

Recenzowana książka Konrada Świdra, wydana pod koniec 2015 r., została poświęcona relacjom politycznym Rosji z niepodległymi państwami: Ukrainą i Białorusią w okresie od rozpadu Związku Radzieckiego (grudzień 1991 r.) do roku 2004. Końcową cezurę badanego przez autora okresu stanowią takie wydarzenia, jak: rozpoczęcie przez Władimira Putina drugiej kadencji prezydenckiej, a przez Aleksandra Łukaszenkę trzeciej kadencji oraz wydarzenia „pomarańczowej rewolucji” na Ukrainie. Wskazany zakres czasowy stanowi główny etap postkomunistycznej transformacji systemowej w krajach postradzieckich oraz czas przewartościowania rosyjskiej polityki w odniesieniu do byłych republik radzieckich – obecnie w dużej części niepodległych państw. Kwestia wyznaczenia przez Rosję nowych priorytetów strategicznych wobec przestrzeni postradzieckiej, których zasadniczym celem były różne formy integracyjne (od ekonomicznych po wojskowe i polityczne), czyli budowa pasa przyjaznego sąsiedztwa mającego zabezpieczyć jej poczucie bezpieczeństwa oraz zaznaczyć jej strefę wpływów wobec Zachodu, stanowi zasadniczą treść recenzowanej książki. Wspomniane zagadnienia autor stara się pokazać w kontekście rosyjskich wyobrażeń kulturowych, historycznych, ideowych i „przestrzennych” wobec obszaru stanowiącego wcześniej integralną część Imperium Rosyjskiego, a później Związku Radzieckiego. Uwaga autora skupiona jest na stosunku Rosji do Ukrainy i Białorusi – komponentach przestrzeni postradzieckiej wzbudzających szczególne emocjonalne podejście wśród nie tylko polityków, ale i społeczeństwa rosyjskiego.

Pojawiające się w tytule recenzowanej książki określenie „rosyjska świadomość geopolityczna” jest rozumiane przez autora jako szerokie spectrum koncepcji, wyobrażeń w znacznym stopniu determinujących i konstruujących współczesną tożsamość narodową, państwową oraz społeczną Rosjan, a także budujących ich postrzeganie rzeczywistości międzynarodowej i kształtujących stosunek do niej (s. 15). Takie ujęcie badanego zagadnienia pozwoliło autorowi na pokazanie stosunków w „trójkącie wschodniosłowiańskim” z szerszej perspektywy i w głębszym kontekście ideowym, a także umożliwiło zrozumienie specyfiki rosyjskiego myślenia o obszarze „bliskiej zagranicy” i prowadzonej przez Rosję gry politycznej (geostrategicznej) wobec krajów

położonych w tym pasie. Ta optyka pomaga spojrzeć z innej perspektywy na konflikt zbrojny toczący się od wiosny 2014 r. we wschodnich regionach Ukrainy i dokonaną przez Rosję aneksję Krymu, a także na wydarzenia rozgrywane „na” i „wokół” Białorusi od połowy lat 90. XX w. Tak przedstawione spojrzenie na dzieje najnowsze Europy Wschodniej może mieć niemałe znaczenie również dla refleksji nad ukierunkowaniem polskiej polityki wschodniej w ostatnim dwudziestoleciu i koniecznością jej skorygowania dla dobra polskiego interesu narodowego, co jest obecnie podnoszone przez część środowisk intelektualnych w Polsce i wymaga szerokiej dyskusji.

Przechodząc do uwag krytycznych dotyczących recenzowanej książki, muszę zwrócić uwagę na dwie podstawowe rzeczy: cezurę czasową omawianych zdarzeń oraz strukturę publikacji, która składa się z siedmiu rozdziałów (1. *Konceptualizacja postradzieckiej tożsamości Rosji w stosunkach międzynarodowych*; 2. *Geopolityka na świecie*; 3. *Geopolityka w Rosji*; 4. *Geopolityczny spadek po imperium radzieckim – pozycja Rosji, Ukrainy i Białorusi w przestrzeni postradzieckiej*; 5. *Tożsamość rosyjska i obszar wschodniosłowiański*; 6. *Ukraina w geopolityce Rosji*; 7. *Białoruś w geopolityce Rosji*). Ograniczenie analizy prezentowanego przez Konrada Świdra tematu do roku 2004 (choć autor wrywkowo podejmuje również zagadnienia z okresu późniejszego, zwłaszcza dotyczące obecnych wydarzeń na Ukrainie) ma swoje konsekwencje: po pierwsze książka sprawia wrażenie, że jest jakby niedokończona, „urwana” w najciekawszym momencie, po drugie zaś pozbawia ją to możliwości ukazania pełnej ewolucji i falowych zmian polityki (geostrategii) Rosji wobec Ukrainy i Białorusi na przestrzeni czasu od ogłoszenia ich niezawisłości do chwili obecnej. Dotyczy to zwłaszcza państwa ukraińskiego w okresie prezydentury Wiktorra Juszczenki, Wiktorra Janukowycza oraz wydarzeń Euromajdanu i późniejszego objęcia władzy przez ekipę „pomajdanową”, a przede wszystkim zdecydowanego zwrotu Ukrainy „na Zachód”. Rozumiem jednak, iż wskazane ograniczenie czasowe autor mógł sobie narzucić ze względu na zbytnią rozległość tematyczną badanego zagadnienia, choć z niewątpliwą szkodą dla całości refleksji zawartych w recenzowanej książce. Jeśli chodzi o strukturę niniejszej publikacji, uważam za zbędny i wręcz rozbijający konstrukcję książki rozdział drugi poświęcony geopolityce jako dyscyplinie naukowej, jej historii, koncepcjom geopolitycznym na świecie, zwłaszcza iż opiera się on głównie

na skrótowym streszczeniu dwu podstawowych prac wydanych w języku polskim autorstwa Leszka Moczulskiego³ i Carlo Jeana⁴. Natomiast wybrane informacje o geopolityce potrzebne do zrozumienia wykładu poświęconego geopolityce rosyjskiej i strategii myślenia Rosji o stosunkach międzynarodowych (jak np. *Heartland*, *Rimland* czy *pivot area*) mógł autor zawrzeć we wstępie bądź przypisach do rozdziału trzeciego zatytułowanego *Geopolityka w Rosji*. Zabrakło z kolei rozdziału, który w sposób kompleksowy omawiałby koncepcje polityczne, geopolityczne, geostrategiczne i geoeconomiczne różnych środowisk rosyjskich wobec niepodległej Ukrainy i Białorusi. Jakkolwiek takie uwagi autor zawarł w odniesieniu do obszaru postradzieckiego i wybiórczo wobec Ukrainy (A. Dugin), to już w stosunku do Białorusi nie znajdziemy ich zupełnie, choć niewątpliwie wzbogaciłyby one treść książki. Pozostałe uwagi dotyczące recenzowanej publikacji nie mają charakteru zasadniczego (jak np. nieprawidłowe określenie Jurija Łypy mianem „geografa” ukraińskiego⁵, s. 231) i nie wpływają na odbiór całości zagadnień poruszanych w książce.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż recenzowaną publikację Konrada Świdra cechuje wysoki poziom erudycji, dobra znajomość przedmiotu analizy, umiejętności uchwycenia istoty badanych zjawisk i wieloaspektowego wskazania ich źródeł, kontekstu i konsekwencji, a przede wszystkim rzadko obecnie spotykana odwaga podnoszenia kwestii uznanych za drażliwe i kontrowersyjne. To wszystko czyni tę, jak i inne publikacje tego autora godnymi uwagi nie tylko środowiska naukowego.

3 L. Moczulski, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Bellona, Warszawa 2000.

4 C. Jean, *Geopolityka*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 2003.

5 Jurij Łypa był lekarzem, poetą, pisarzem, publicystą i geopolitykiem ukraińskim, w okresie międzywojennym mieszkał w Polsce.